

SZKIC DO DZIEJÓW BRACTW RELIGIJNYCH DZIAŁAJĄCYCH PRZY GOSTYŃSKIM KOŚCIELE FARNYM (CZ. II)

Na przełomie XVI i XVII wieku Rzeczypospolita przeżywała szczególny renesans życia religijnego, sam zaś XVII wiek nazywany jest złotym okresem duchowości w Polsce. Spowodowane było to między innymi sytuacją polityczno-gospodarczą kraju, a przede wszystkim następstwem reform podjętych na soborze trydenckim (1545-1563). Kościół katolicki zagrożony postęпами reformacji dostrzegł konieczność naprawy swoich wewnętrznych problemów i uchwalił na nim najważniejsze założenia doktrynalne Kościoła rzymskokatolickiego oraz wprowadził istotne zmiany w swoim funkcjonowaniu, na przykład dekrety w sprawach dyscypliny kościelnej.

Działania podjęte przez katolickich duchownych miały przekonać wiernych do trwania w wierze katolickiej i jednocześnie przyczynić się do odzyskania tych, którzy w wyniku reformacji odeszli od katolicyzmu. Do realizacji swych zamierzeń Kościół chciał wykorzystać także bractwa religijne, wyjątkowo aktywnie się wówczas rozwijające i w tym celu dążył do upowszechnienia ich w społeczeństwie. Miały być one wyrazem odnowy religijnej i kościelnej. W okresie potrydenckim konfraternie mocniej podporządkowano władzy kościelnej i bardziej kontrolowano niż w ubiegłych wiekach. Musiały posiadać trzy akty prawne: akt fundacji (zapis na rzecz bractwa), akt erekcji, który zazwyczaj połączony był z wprowadzeniem wspólnoty do kościoła oraz zaakceptowanie obu powyższych aktów przez biskupa ordynariusza¹. W ten sposób stawały się instytucjami kościelnymi i podlegały przepisom prawa kanonicznego.

W odróżnieniu od bractw średniowiecznych, które posiadały większą swobodę działania i były ukierunkowane na problemy społeczne, stowarzyszenia religijne powstałe w XVII i XVIII wieku miały w znacznym stopniu

¹ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, Lublin 2004, s. 40.

charakter dewocyjny. Mimo tego nie utraciły cech organizacji dobroczynnej, zwłaszcza w stosunku do własnej wspólnoty².

W Gostyniu, podobnie jak w całej Rzeczypospolitej, tworzenie bractw wynikało w znacznym stopniu z trudnej sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej, w jakiej znalazło się miasto w XVII i w pierwszej połowie XVIII wieku. To okres zniszczeń i znacznego zubożenia ziemi gostyńskiej, co było skutkiem działań różnych wojsk w czasie potopu szwedzkiego, później wojny północnej, a także klęsk żywiołowych, jakie nawiedziły miasto w tym czasie³. Gostyń doświadczył wtedy różnego rodzaju epidemii chorób zakaźnych, spowodowanych przemarszami obcych armii oraz niskim wówczas poziomem higieny⁴, a także klęski głodowej spowodowanej nieurodzajem, jaki miał miejsce w całym niemal kraju w 1737 roku⁵.

12 sierpnia 1682 roku doszło także do największej w dziejach gostyńskiej fary katastrofy budowlanej. Wieloletnie zaniedbania, prawdopodobnie ówczesnego proboszcza, doprowadziły do zawalenia się dachu, sklepienia nawy głównej, trzech filarów i ściany nawy południowej⁶. Kościół odbudowano w 1689 roku, zapewne przy znacznym wsparciu wiernych.

Wszelkie trudności życia codziennego i klęski żywiołowe powodowały wzrost uczuć religijnych. Mieszkańcy Gostynia szukali pomocy, uciekając

² R. K ł o p o t e k, *Geneza i działalność bractw kościelnych w Europie i w Polsce do końca XVIII wieku*, „Studia Gdańskie” 2015, t. XXXVII, s. 229, <https://bit.ly/2HCxM8q> [dostęp: 2 lutego 2018 roku].

³ W uciążliwym dla gostynian 1657 roku wojska szwedzkie zrabowały majątek mieszkańców i kościoła, a oddziały austriackie i polskie wymusiły na władzach miasta zapewnienie zakwaterowania i wyżywienia w czasie zimy. Sytuacja ta powtarzała się także w późniejszych latach. Gostyń, zaciągając długi, płacił wysokie kontrybucje najpierw wojskom szwedzkim, a potem rosyjskim, które wymuszały je, grożąc miastu spalaniem. Zob. S. K o z i e r o w s k i, *Szkice z dziejów Gostynia*, „Kronika Gostyńska” 1932, t. 4, nr 5, s. 65-68.

⁴ Morowe powietrze nawiedziło miasto po raz pierwszy w 1625 roku, a następnie w latach 1629-1630, 1631, 1653-1654, 1657-1658. W XVIII wieku największa epidemia zarazy miała miejsce w latach 1708-1710. Wówczas życie straciło 670 gostynian na około 1000 osób zamieszkujących miasto. Zob. R. G r u p a, *Epidemie morowego powietrza w Gostyniu w XVII i XVIII wieku*, <https://bit.ly/2MdZaNk> [dostęp: 21 marca 2018 roku].

⁵ W 1737 roku miała miejsce największa w dziejach miasta klęska głodowa. W 1736 roku deszczowa wiosna i lato nie sprzyjały dojrzewaniu produktów rolnych. Deszcz padający ponad 70 dni przyczynił się do podniesienia poziomu wody w Odrze i jej dopływach, co spowodowało powódzie. Woda zniszczyła większość upraw. W 1737 roku po lekkiej zimie wiosna i lato znów były deszczowe. Z powodu nieurodzaju znacznie wzrosły ceny żywności i mieszkańców Gostynia nie stać było na zakup podstawowych środków do życia. W wyniku głodu i zimna zmarło wówczas wiele osób „... że prawie miejsca brakło na cmentarzu”. Zob. S. K o z i e r o w s k i, *Szkice z dziejów...*, s. 67-68; D. Ł u k a s i e w i c z, *Z dziejów polityki sanitarnej pod pruskim zaborem 1772-1807*, „Kwartalnik Historyczny”, R. CXXII, nr 2, 2015, s. 273-274; *Dzieje Czajkowa*, <https://bit.ly/2sY84Wq> [dostęp: 22 marca 2018 roku].

⁶ Z. K a m i ń s k i, *Kościół farny pod wezwaniem św. Małgorzaty w Gostyniu*, <https://bit.ly/2HCkeK3> [dostęp: 21 marca 2018 roku].

się do różnych praktyk dewocyjnych, między innymi wstępując do bractw religijnych. Powszechne było także zapisywanie w testamencie lub legowanie swoich oszczędności i nieruchomości na cele kościelne. Proces ten musiał być dosyć intensywny, skoro w 1683 roku ówcześni dziedzice miasta ograniczyli odpowiednim dokumentem prawo mieszczan do swobodnego dysponowania własnym majątkiem. Zarówno Wacław Leszczyński z żoną Zofią Leszczyńską, jak i Stanisław Radzewski, właściciel drugiej połowy Gostynia, zakazali mieszczanom gostyńskim bez zgody dziedzica miasta zapisywania jakichkolwiek funduszy na cele religijne. Mieszkańcy Gostynia nie wzięli sobie tego zakazu do serca, gdyż nadal przekazywali legaty i zapisy na potrzeby kościoła farnego⁷.

W tym okresie przy gostyńskim kościele pod wezwaniem św. Małgorzaty powstały cztery konfraternie: świętej Anny, Bożego Ciała, Szkaplerza Świętej oraz świętej Barbary.

Bractwo św. Anny (Konfraternia św. Anny)

Kult św. Anny rozwinął się w IV wieku na Wschodzie, a w Europie Zachodniej w VIII wieku. Największy jego rozkwit przypada na połowę XV wieku. Dla wielu chrześcijan św. Anna, jako babka Jezusa i matka Marii, była osobą bardzo bliską, związaną z ich własnym życiem. Dlatego stała się między innymi opiekunką rodzin, do której zwracano się o pomoc w czasie chorób i innych nieszczęść. Pierwsze stowarzyszenia religijne propagujące kult św. Anny powstały w Niemczech.

W Polsce bractwa św. Anny istniały prawdopodobnie już w końcu XV wieku za sprawą kolonistów niemieckich⁸. Specyfika polskich konfraterni polegała na tym, że nie istniały w nich ograniczenia ze względu na pochodzenie społeczne, płeć, przynależność stanową czy wykonywany zawód. Okres największego ich rozwoju przypada na przełom XVI i XVII wieku. Najprężniej działające bractwo powstało w 1578 roku w Warszawie, z inicjatywy późniejszego arcybiskupa lwowskiego Jana Dymitra Solikowskiego i Anny Jagiellonki. W 1589 roku papież Sykstus V podniósł warszawskie bractwo do rangi arcybractwa. Od tej pory wszystkie konfraternie św. Anny działające na ziemiach polskich były filiami Arcybractwa przy kościele bernardyńskim w Warszawie⁹.

⁷ W. S t a c h o w s k i, *Zakaz wyzbywania się majątków z r. 1683*, „Kronika Gostyńska” 1939, t. 10, nr 4, s. 60-62.

⁸ I. R u s e c k i, *Z działalności duszpasterskiej bernardynów – III zakon św. Franciszka z Asyżu, Bractwa i stowarzyszenia religijne*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2005, t. 14, s. 204.

⁹ J. F l a g a, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej...*, s. 105-106; Z. G l o g e r, *Encyklopedia staropolska*, t. 1, Warszawa 1978, s. 52; A. S z u l c, *Homo religiosus późnego*

Św. Anna miała również wielu czcicieli w Gostyniu, czego dowodem jest renesansowa kaplica św. Anny w kościele farnym. Zbudowana została w pierwszej połowie XVI wieku dzięki fundacji Marcina Skoczylasa, ówczesnego burmistrza Gostynia¹⁰. Po przebudowie w drugiej połowie XVII wieku w kaplicy św. Anny znajdowały się cztery ołtarze: ołtarz św. Rocha erygowany w 1662 roku, ołtarz św. Wawrzyńca erygowany w 1635 roku, ołtarz św. Antoniego (brak daty powstania) oraz ołtarz patronki kaplicy – św. Anny erygowany 15 kwietnia 1548 roku przez biskupa poznańskiego Benedykta Izbińskiego. Ołtarzem tym opiekowało się Bractwo św. Anny¹¹.

Powstało ono 28 stycznia 1611 roku z inicjatywy Stanisława Borka Gostyńskiego, kasztelana krzywińskiego i właściciela połowy miasta Gostynia oraz wpływowych gostyńskich mieszczan. Powołując do życia instytucję, która powstała w czasie rozwoju reformacji i której jednym z zasadniczych celów było podejmowanie dyskusji z różnowiercami i w jej efekcie nawracanie ich na wiarę katolicką, Gostyński miał prawdopodobnie na uwadze odnowienie życia religijnego w Gostyniu znacznie osłabionego przez protestantów, także w dużym stopniu przez jego przodków¹². Akt utworzenia Konfraterni wydany został przez oficjała warszawskiego księdza Andrzeja Barskiego i starszych Arcybractwa św. Anny w Warszawie przy kościele Braci Mniejszych de observantia św. Franciszka (bernardynów). Przywilej ten został potwierdzony przez konsystorz biskupi w Poznaniu, przez oficjała poznańskiego Jana Baykowskiego aktem z 18 czerwca 1635 roku. Po raz drugi konfraternia była erygowana w 1722 roku¹³.

Bractwa św. Anny oprócz celów religijnych i charytatywnych miały wydział kontreformacyjny i realizowały cele rekatolizacji. W początkowym okresie swej działalności skupiały się na obronie doktryny katolickiej poddawanej krytyce, zwłaszcza przez protestantów i arian. Wypełniając to zadanie, członkowie wspólnot zgłębiali zasady wiary katolickiej, by następnie skutecznie przeciwstawiać się poglądom innowierców. Działalność ta

średniowiecza. Bernardyński model dewocji masowej, s. 264 <https://bit.ly/2MeCa0M> [dostęp: 4 listopada 2017 roku]; *Św. Anna*, „Wiadomości Parafialne”, 1931, nr 30, s. 118-119.

¹⁰ Zob. S. K o z i e r o w s k i, *Szkice z dziejów...*, s. 40-41.

¹¹ Z. K a m i ń s k i, *Kaplica św. Anny – „perelka” gostyńskiej fary*, <https://bit.ly/2JHtUrM> [dostęp: 10 marca 2012 roku]; *Anno XI 1529*, „Wiadomości Parafialne” 1929, nr 7.

¹² Stanisław Gostyński to wnuk Jana i Anny Zborowskiej, którzy byli gorliwymi wyznawcami nauki Lutera. Zob. T. G o s t y ń s k i, *Z dziejów reformacji w Gostyniu*, „Kronika Gostyńska” 1937, t. 8, nr 4, s. 49-64.

¹³ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej: AAP), *Biskupi Poznańscy – Acta Visitationum*, sygn. AV 16: *Wizytacja dekanatu śremskiego i krobkiego przez Jana Franciszka Wolskiego, protonotariusza apostolskiego, archidiacona śremskiego 1667* (dalej: AV 16), k. 52a; *Wizytacja archidiaconatu śremskiego przez Franciszka Libowicza, kanonika poznańskiego, prepozyta leszczyńskiego, wizytatora generalnego biskupiego, archidiacona śremskiego. 1725-1728* (dalej: AV 21), k. 453b.

miała prowadzić do nawracania na wiarę katolicką tych, którzy odeszli od wyznania swoich przodków. Czynili to konfratry rekrutujący się z magnaterii i szlachty, czyli warstw wykształconych¹⁴. Brak właściwej podstawy źródłowej nie pozwala na charakterystykę tego aspektu działalności gostyńskiego Bractwa. Nie ulega wątpliwości, iż w Gostyniu nie mieszkało wówczas wielu ludzi, którzy mogliby szczegółowo analizować naukę Kościoła i podejmować merytoryczne dyskusje z różnowiercami. Zadanie to wymagało od członków Konfraterni odpowiedniego wykształcenia i poziomu intelektualnego. Należy przypuszczać, że gostyńska wspólnota skupiła się na realizacji celów religijnych związanych z praktykami dewocyjnymi oraz działalnością społeczną. Do obowiązków nakładanych na konfraternie św. Anny należało bowiem także zwalczanie wad o charakterze społecznym, między innymi alkoholizmu i innych powszechnych patologii.

Zasadniczym celem działania Bractwa św. Anny w Gostyniu było więc doskonalenie życia duchowego jego członków poprzez wypełnianie praktyk religijnych. Wzorem do naśladowania dla konfratrów była św. Anna, a jej relikwie znajdowały się w kościele farnym umieszczone w relikwiarzu z kości słoniowej¹⁵. Podstawową powinnością, w której najwyraźniej przejawiała się troska o kondycję duchową braci i sióstr, był obowiązek uczestniczenia w mszach i nabożeństwach brackich odbywających się w ściśle określonych terminach. W każdy wtorek – w szczególny sposób poświęcony św. Annie – gostyńscy konfratry uczestniczyli w brackiej mszy wotywniej ku czci swojej patronki. Ponadto zobowiązani byli do odprawiania liturgii brewiarzowej „...począwszy od pierwszych nieszporów aż do drugich, wraz ze sprawowaniem procesji odpustowej, zgodnie z postanowieniami zapisanymi w księdze »Bractwo św. Anny Samotrzeciej« z roku 1642 wydanej w Krakowie” w każdy pierwszy wtorek miesiąca¹⁶. Święto brackie przypadające 26 lipca czczono z tytułu zobowiązań fundacyjnych sześcioma mszami odprawianymi w godzinach popołudniowych¹⁷. Od Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów¹⁸ gostyńskie stowarzyszenie otrzymało także pozwolenie (zatwierdzone przez oficjała poznańskiego Jana Baykowskiego) na sprawowanie procesji z Najświętszym Sakramentem 26 lipca, czyli w święto patronki Konfraterni oraz w „stosownych porach roku”. Nadawało to nabożeństwu brac-

¹⁴ *Bractwo św. Anny*, [dok. elektr.] <https://bit.ly/2JqqpGR> [dostęp: 9 sierpnia 2017 roku]; B. K u m o r, *Kościołne stowarzyszenia świeckie na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, „Prawo Kanoniczne” 1967, t. 10, z. 1-2, s. 335.

¹⁵ AAP, *Biskupi Poznańscy – Acta Visitationum*, sygn. AV 04: *Visitationes ecclesiarum civitatis Posnaniensis et archidiaconatus Sremensis 1610 et 1619* (dalej: AV 04), k. 53.

¹⁶ AAP, sygn. AV 16, k.52a.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Franciszkanie Obserwanci (Ordo Fratrum Minorum Observantium) – odłam franciszkanów, wyodrębniony wskutek reformy Zakonu Franciszkańskiego i zatwierdzony na mocy bulli papieża Leona X *Ite et vos* w 1517 roku.

kim charakter podniosłej uroczystości, celebrowanej przez wszystkich członków wspólnoty, którzy w tych dniach mogli otrzymać łaskę odpuszczenia grzechów¹⁹. Przywilej ten nie był wówczas niczym szczególnym, gdyż organizowanie procesji dość powszechnie stosowały wszystkie wspólnoty brackie.

Wypełniając praktyki religijne, konfratry zobowiązani byli również do śpiewania i odmawiania różnego rodzaju modlitw, nie tylko we własnych intencjach, ale także za zmarłych członków wspólnoty.

Bractwo posiadało strukturę organizacyjną podobną do innych, a różnice występowały zazwyczaj tylko w nazwach urzędów brackich. Promotorem był każdorazowy altarzysta, który otrzymał kollację (prawo przedstawiania kandydata do godności kanonickiej) od wszystkich altarzystów i beneficjentów gostyńskiej fary. W 1678 roku promotorem Bractwa był ksiądz Andrzej Karuski, inicjator budowy chóru i organów w kaplicy św. Anny, a w 1690 roku ksiądz Mateusz Formicz, który dokończył zapoczątkowane przez poprzednika dzieło²⁰. W 1726 roku promotorem był ksiądz Jan Winnicki, zaś od 1730 roku ksiądz Wojciech Kąkolewicz²¹.

Wybór zarządu i przydział funkcji odbywał się co roku 26 lipca, w święto św. Anny, lub dnia następnego²². Jednym z seniorów Bractwa był w 1671 roku Jan Lokiewicz²³.

Członkowie wszystkich Confraternitas Sanctae Annae, więc także konfratry gostyńscy, wyróżniali się noszeniem medalika z podobiznami św. Anny, Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem Jezus oraz napisem „Sanctae Annae Societas” (Bractwo św. Anny). Przywilej ten nadał bractwom św. Anny papież Sykstus V w 1589 roku bullą *Ex incumbenti*²⁴.

Gostyńskie Bractwo św. Anny powstało przy ołtarzu św. Anny i tym ołtarzem się opiekowało. Dbało o jego wystrój i ozdabiało go różnymi przedmiotami o charakterze religijnym. Znajdująca się wówczas w centralnej części ołtarza figura św. Anny, wykonana z drewna, upiękuszona została nimbem promiennym w postaci dwunastu srebrnych gwiazd umieszczonych nad głową św. Anny. Z postaci towarzyszących patronce Bractwa srebrną koroną ozdobiono także figurę Najświętszej Marii Panny²⁵. Wyposażenie ołtarza było własnością Bractwa. Gostyńska wspólnota posiadała ponadto dwie srebrne tablice wotywno oraz między innymi srebrny krzyż połączony, sre-

¹⁹ AAP, sygn. AV 04, k. 54.

²⁰ *Anno XI 1529*, „Wiadomości Parafialne” 1929, nr 7.

²¹ *Św. Anna*, „Wiadomości Parafialne” 1931, nr 30, s. 119.

²² Tamże, s. 119-120.

²³ Zob. E. S k o r u p s k a, *Szkic do dziejów bractw religijnych działających przy gostyńskim kościele farnym (cz. 1)*, „Rocznik Gostyński” 2017, nr 4, s. 130.

²⁴ Z. G l o g e r, *Encyklopedia...*, s. 52; J. F l a g a, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej...*, s. 105-106.

²⁵ AAP, sygn. AV 21, k. 454a; *Anno XI 1529*, „Wiadomości Parafialne” 1929, nr 7.

brny połączany kielich z pateną, dwa srebrne dzbanuszki ze srebrną czarką. Jest rzeczą prawdopodobną, że miały one dużą wartość artystyczną, gdyż ówczesne bractwa dbały o piękny wygląd sprzętu liturgicznego oraz innych przedmiotów religijnych i często same były jego fundatorami. Szczegółowy spis posiadanych akcesoriów religijnych konfratry zamieścili w tak zwanym albumie (oficjalnym rejestrze)²⁶.

Seniorzy Bractwa, oprócz ołtarza św. Anny, mieli prawo patronatu nad ołtarzem św. Wawrzyńca w kaplicy św. Anny, ale tylko w sytuacji śmierci wszystkich potomków rodziny Tecków i Więckowiczów, fundatorów tego ołtarza²⁷.

Materialną podstawę działalności gostyńskiego stowarzyszenia stanowił wspólny fundusz oparty na obowiązkowych składkach uiszczanych przez siostry i braci. Zasilany był przez darowizny i zapisy pieniężne zamożniejszych konfratrów, jak również ludzi spoza wspólnoty. Najczęstsza forma materialnego wspomagania to przekazywanie dochodów z czynszów zapisanych na określonych nieruchomościach lub ziemi. W aktach wizytacyjnych gostyńskiej fary z lat 1726 i 1738 wymienione zostały nazwiska kilku darczyńców oraz adnotacje dotyczące wielkości zapisu. Bractwo otrzymywało między innymi w 1633 roku 21 florenów czynszu z 300 florenów zabezpieczonych na dobrach jednej czwartej pól Zofii Twardziczki i Pawła Ganczyka i na ogrodzie należącym do miasta Gostynia, a w 1666 roku 40 florenów czynszu z kwoty 600 florenów przekazanych przez Zuzannę Ganiszczynę (Janiszczynę)²⁸. W 1670 roku Andrzej Turkan „przejmuje na swe nieruchomości od Zuzanny Janiszczyny 600 złotych legatu dla Bractwa św. Anny, a raczej ołtarzysty tegoż bractwa i hipotekuje je na łąkach i ulesinach, położonych ku Krobi”²⁹. Dokładny spis dochodów pochodzących z czynszów sporządzony był w 1701 roku³⁰.

Fundusz Bractwa został powiększony zapisem w 1722 roku, w drugim akcie erygowania. Stowarzyszenie otrzymało wówczas 21 florenów z 300 florenów zapisanych na połowie miasta Gostynia i na wsiach Dusina i Pożegowo³¹.

Majątek gostyńskiej Konfraterni stanowił także kawałek pola zwanego Ulesiną, znajdującego się między Gostyniem a wsią Bogusławki³² oraz dom ołtarzysty Bractwa. Duchowny ten miał do dyspozycji dwa pokoje, po-

²⁶ AAP, sygn. AV 21, k. 454a.

²⁷ Tamże, k. 453a.

²⁸ AAP, sygn. AV 21, k.453b; *Św. Anna*, „Wiadomości Parafialne” 1931, nr 30, s. 119.

²⁹ W. S t a c h o w s k i, *Szkoci w Gostyniu*, „Kronika Gostyńska” 1932, nr 4, s. 58.

³⁰ *Św. Anna*, „Wiadomości Parafialne” 1931, nr 30, s. 119.

³¹ AAP, sygn. AV 21, k. 453b.

³² Tamże.

mieszczanie gospodarcze oraz piwnicę. Jego własnością był także sad³³. Na początku XIX wieku, kiedy Bractwo już prawdopodobnie nie istniało, dom ten, określony jako niewygodny i ciasny, pokryty „szkudłami dawnością czasu nadpsutemi”, zamieszkiwał mieszczanin gostyński³⁴.

Uzyskane dochody konfratry przeznaczali między innymi na utrzymanie i wystrój ołtarza brackiego oraz zakup sprzętu liturgicznego. Gostyńskie Bractwo miało też pewne dodatkowe zobowiązania finansowe. Z powodu redukcji śpiewanych mszy, a tym samym utraty dochodów przez śpiewaków, wspólnota musiała wspierać ich finansowo, zgodnie z zaleceniem wizytacyjnym biskupa Franciszka Libowicza. Ponadto płaciła 8 florenów rocznie kantorowi za śpiew wotywny³⁵.

Skromne przekazy źródłowe nie pozwalają na poznanie działalności Bractwa św. Anny ani okresu istnienia tej wspólnoty religijnej. Przypuszczać można, że cieszyła się ona dużą popularnością wśród mieszkańców Gostynia i okolicy, skoro zainaugurowane przez gostyńskich konfratrów nabożeństwo ku czci św. Anny odprawiane w każdy wtorek, odbywało się w kaplicy św. Anny jeszcze w okresie międzywojennym³⁶. Była to msza wotywna śpiewana, natomiast wotywa czytane zostały w 1805 roku zredukowane do trzynastu w ciągu roku i jednej mszy żałobnej za zmarłych członków Bractwa, która odprawiana była po święcie św. Anny. Wówczas Bractwo już nie działało („wakowało”), a jego funduszami i zobowiązaniami zajmowali się księża pracujący w kościele pod wezwaniem św. Małgorzaty³⁷. Księga Bractwa przechowywana w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu kończy się na roku 1915. Jest to zapewne album, czyli księga, do której wpisywano zapisujących się do Bractwa nowych konfratrów. W dostępnych źródłach brak wiadomości o dalszych działaniach wspólnoty. Nie jest również znana przyczyna upadku tego Bractwa. Być może inne organizacje religijne istniejące w tym czasie przy gostyńskiej farze były bardziej atrakcyjne dla społeczności miasta.

Bractwo Bożego Ciała (Konfraternia Bożego Ciała)

Drugim bractwem, po Bractwie Literatów, założonym przy głównym ołtarzu gostyńskiej fary było Bractwo Bożego Ciała (Najświętszego Ciała Chrystusowego). Powstało, by szerzyć kult Eucharystii wśród mieszkańców Gostynia i okolicy.

³³ Tamże, k. 454a.

³⁴ Archiwum Państwowe w Lesznie (dalej: APL), *Akta miasta Gostynia*, sygn. 290: *Przetłumaczenie Instrumentu Komisji, który od teyże Komisji przesłany*, k. 11.

³⁵ AAP, sygn. AV 21, k. 453b.

³⁶ *Anno XI 1529*, „Wiadomości Parafialne” 1929, nr 7.

³⁷ APL, *Akta miasta Gostynia*, sygn. 290: *Przetłumaczenie Instrumentu...*, k. 15.

Święto Bożego Ciała ustanowione zostało w XIII wieku przez papieża Urbana IV jako „zadośćuczynienie za znieważanie Chrystusa w Najświętszym Sakramencie, błędy heretyków oraz uczczenie pamiątki ustanowienia Najświętszego Sakramentu”³⁸. W Polsce uroczystość Bożego Ciała wprowadzono w 1559 roku po synodzie piotrkowskim, a pod koniec XIV wieku obchodzono już we wszystkich diecezjach, początkowo bez procesji, która przyjęła się w następnym stuleciu, podobnie jak udzielanie błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem³⁹. Od 1631 roku, czyli od wydania „Rytułu Piotrkowskiego”⁴⁰, procesja w uroczystość Bożego Ciała odbywała się do czterech ołtarzy. Powstały wówczas pierwsze konfraternie poświęcone kultowi Najświętszego Sakramentu. Ich rozwój związany był z głoszonymi w czasie reformacji tezami protestantów o nieobecności Chrystusa w Eucharystii. Zadaniem bractw była negacja tych poglądów i rozpowszechnianie kultu Najświętszego Sakramentu, zwłaszcza przez liczny udział wiernych w uroczystościach Bożego Ciała i organizację procesji. Obecność na niej traktowano bowiem jako publiczne wyznanie wiary. Z czasem święto Eucharystii zyskało duże znaczenie i było organizowane z wielkim przepychem, a prestiżową rolę odgrywały w czasie jego trwania konfraternie Bożego Ciała⁴¹.

Trudno ustalić dokładną datę powstania gostyńskiego Bractwa Bożego Ciała. Akta wizytacyjne z lat 1667-1738 podają rozbieżne daty. Ze sprawozdania z wizytacji gostyńskiego kościoła farnego w 1667 roku przez archidiakona śremskiego księdza Jana Franciszka Wolskiego wynika, że gostyńska Konfraternia Bożego Ciała ustanowiona została w 1638 roku, a jej statuty zatwierdził w tym samym roku biskup Jan Baykowski. W dokumencie tym stwierdza się także, że akt erekcyjny ustanawiający Bractwo zatwierdzony został w 1655 roku przez biskupa poznańskiego Kazimierza Czartoryskiego. Być może w 1638 roku odbyło się tylko zatwierdzenie aktu fundacji gostyńskiej Konfraterni. Ale znajdujemy tutaj również informację o zapisie w 1633 roku określonej sumy przeznaczonej na działalność Bractwa przez mieszczanina gostyńskiego Jana Wireckiego⁴². Świadczy to o tym, że Bractwo mogło istnieć już na początku lat trzydziestych XVII wieku. Natomiast w dokumentach sporządzonych po wizytacji gostyńskiej fary przez księdza Franciszka Libowicza w latach 1725-1728 zapisana jest informacja o erygo-

³⁸ *Historia Bożego Ciała*, <https://bit.ly/2JDydRq> [dostęp: 6 sierpnia 2012 roku].

³⁹ *Podręczna Encyklopedia Kościelna opracowana pod kierunkiem ks. ks. Stan. Galla, Jana Niedzielskiego, Henr. Przedzieckiego, Ant. Szlagowskiego, Ant. Tauera i redaktora ks. Zyg. Chelmieckiego*, t. V-VI, Warszawa 1905, s. 102, <https://bit.ly/2HAASK5> [dostęp: 11 czerwca 2018 roku].

⁴⁰ Zob. W. M a l e s a, *Synody piotrkowskie a polskie zwyczaje liturgiczne zachowane po przyjęciu trydenckiej reformy liturgii*, „Kultura – Media – Teologia” 2014, nr 17, s. 99-100, <https://bit.ly/2JAbPII> [dostęp: 4 lutego 2018 roku].

⁴¹ J. F l a g a, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej...*, s. 119.

⁴² AAP, sygn. AV 16, k. 52b.

waniu Bractwa 17 lipca 1653 roku w Winnej Górze także przez biskupa Kazimierza Czartoryskiego⁴³. Inna data powstania gostyńskiej konfraterni znajduje się w aktach wizytacyjnych z 1737-1738 roku spisanych z inicjatywy księdza Franciszka Wolińskiego, archidiacona śremskiego. Według tego dokumentu Bractwo zostało ustanowione przez biskupa Teodora Czartoryskiego 17 lipca 1691 roku⁴⁴. Niewykluczone, że chodzi tutaj o kolejną erekcję wspólnoty. Tak duże rozbieżności nie pozwalają na ścisłe określenie czasu powstania Bractwa Bożego Ciała w Gostyniu. Prawdopodobnie istniało już przed 1633 rokiem, ale być może nie posiadało wówczas opracowanej struktury organizacyjnej. Jego statuty zatwierdził dopiero 21 lipca 1638 roku oficjał poznański Jan Baykowski. Częstym powodem braku oficjalnego zatwierdzenia konfraterni był niedostatek środków finansowych zapewniających wspólnocie niezależność⁴⁵. Zdarzało się też, że wiele bractw powstających z inicjatywy plebana lub wiernych danej parafii, a nie powoływanych przez zakony lub wpływowe osoby duchowne lub świeckie, czekało na oficjalne zatwierdzenie nawet kilkanaście lat. Niewykluczone, że taka sytuacja miała miejsce także w Gostyniu, a jednym z inicjatorów powstania konfraterni był ówczesny proboszcz fary Bartłomiej Hesperus (Wieczorek), który 29 grudnia 1638 roku wprowadził Bractwo Bożego Ciała do kościoła św. Małgorzaty⁴⁶.

W dostępnych źródłach brak informacji o fundatorach i pierwszym zarządzie gostyńskiego stowarzyszenia. Wiadomo, że w 1661 roku do grona seniorów Bractwa wybranych w niedzielę oktawy uroczystości Bożego Ciała należał Andrzej Borek Gostyński, właściciel połowy miasta Gostynia⁴⁷, wspólnie z Andrzejem Poniewiczem i Janem Lokiewiczem⁴⁸. To dawało im precedencję, czyli pierwszeństwo wobec innych seniorów⁴⁹. Fakt, że w działalność konfraterni angażowali się najzaciejsi i najbogatsi obywatele Gostynia, może świadczyć o jej dużym znaczeniu, a ich pozycja w niej o szczególnej roli, jaką organizacja ta odgrywała w życiu społecznym miasta. Starszymi

⁴³ Być może to błąd pisarza w dacie. AAP, sygn. AV 21, k. 448b.

⁴⁴ AAP, *Biskupi Poznańscy – Acta Visitationum*, sygn. AV 24: *Wizytacja archidiaconatu śremskiego przez Franciszka Wolińskiego, archidiacona śremskiego. 1737-1738* (dalej: AV 24), k. 371a.

⁴⁵ S. S a l a t e r s k i, *Sieć i działalność bractw kościelnych w prepozyturze tarnowskiej do roku 1772*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 1989, t. 71, s. 150 <https://bit.ly/2JswYZF> [dostęp: 4 lutego 2018 roku].

⁴⁶ AAP, sygn. AV 16, k. 52a, 52b.

⁴⁷ Andrzej Borek Gostyński był ostatnim właścicielem Gostynia z rodu Borków. W 1677 roku sprzedał należącą do niego połowę miasta Gostynia Zofii Opalińskiej. Zob. B. J a n i k, S. R o s t w o r o w s k i, *Dzieje rodzin fundatorów Świętej Góry. Chocieszewice, Gębice, Gostyń, Kobylepole, Pępowo, Smogorzewo*, Wydawy. *Korespondencja Stanisława Rostworowskiego z lat 1922-1939*, Gębice, Pępowo 2011, s. 39.

⁴⁸ Zob. przypis 23.

⁴⁹ AAP, sygn. AV 16, k. 52b.

Bractwa byli prawdopodobnie także Wojciech Procharski, Błażej Berkowski i Stanisław Seyner, którzy w 1658 roku zwrócili się do biskupa poznańskiego Wojciecha Tolibowskiego z prośbą o mianowanie księdza Mateusza Formicza altarzystą gostyńskiej Konfraterni Bożego Ciała⁵⁰. Seniorzy najważniejsze decyzje podejmowali na zebraniach brackich, które odbywały się w specjalnie do tego przeznaczonym pomieszczeniu w domu altarzysty Bractwa⁵¹.

Promotorem gostyńskiej wspólnoty był w 1653 roku Maciej Krobski, w latach dwudziestych XVIII wieku Wojciech Winnicki, a w 1737 roku Jan Sielecki⁵².

W dokumencie erekcyjnym z 1655 roku zatwierdzonym przez biskupa poznańskiego Kazimierza Czartoryskiego określone zostały zasady działania gostyńskiej Konfraterni. Stawiała sobie ona za najważniejszy cel pogłębianie życia duchowego swoich członków. W związku z tym podstawową powinnością sióstr i braci było uczestnictwo w mszach i nabożeństwach brackich. Najważniejszą z nich była odprawiana w każdą sobotę msza wotywna o Najświętszym Sakramencie zwana „Cibavit”. W czasie jej trwania przy zapalonych świecach i zawieszonych kandelabrach wystawiany był Najświętszy Sakrament. To msza śpiewana i celebrowana z akompaniamentem organów. Ważnym zadaniem w działalności gostyńskiej Konfraterni była pamięć o zmarłych współbraciach. Wyrażała się ona w obowiązku uczestniczenia w *Requiem* śpiewanym za zmarłych członków Bractwa. W nabożeństwach tych uczestniczyli kantorzy, organista oraz członkowie scholi, którzy za swoją posługę otrzymywali określone wynagrodzenie⁵³.

Odprawianie brackich mszy świętych i nabożeństw należało do altarzysty. W 1658 roku był nim wspomniany wcześniej Mateusz Formicz, zatwierdzony na tym stanowisku przez biskupa poznańskiego Wojciecha Tolibowskiego. Jeden z jego poprzedników to ksiądz Marcin Twardowicz⁵⁴.

Wszystkie msze święte Bractwa odprawiane były do 1805 roku, mimo że organizacja wówczas już nie istniała. Zobowiązania z tytułu opłaconych mszy starali się wypełniać duchowni gostyńskiego kościoła pod wezwaniem św. Małgorzaty, zwłaszcza ksiądz Wojciech Szmitowski. Znajdował się on w trudnej sytuacji, gdyż liczba księży pracujących w farze i dochody przeznaczone na wotywa Bractwa były niewystarczające. Z tego powodu w 1805 roku liczbę mszy świętych zredukowano do 12 mszy śpiewanych rocznie, tylko w każdy pierwszy czwartek miesiąca⁵⁵.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ AAP, sygn. AV 16, k. 53b.

⁵² AAP, sygn. AV 21, k. 448b; sygn. AV 24, k. 367b.

⁵³ AAP, sygn. AV 16, k. 52b.

⁵⁴ AAP, sygn. AV 16, k. 53b.

⁵⁵ APL, *Akta miasta Gostynia*, sygn. 290: *Przetłumaczenie Instrumentu...*, k. 6, 14.

Niezwykle istotnym elementem życia duchowego wspólnoty były przyznane jej odpusty. Wpływały one znacznie na popularność i aktywność Bractwa, a także przyczyniały się do wzrostu liczby członków. Stanowiły bowiem szczególne świadectwo brackiej religijności w życiu publicznym. Gostyńskie Bractwo otrzymało przywilej odpustu zupełnego w 1637 roku za pontyfikatu papieża Urbana VIII⁵⁶.

Źródłem utrzymania gostyńskiej Konfraterni były różnego rodzaju darowizny, głównie pieniężne, pochodzące z zapisów członków stowarzyszenia i pobożnych ludzi spoza wspólnoty. Legaty te pozwalały na prowadzenie działalności brackiej, a zwłaszcza zakup sprzętu liturgicznego i odprawianie praktyk religijnych. Aktem erekcyjnym z 1655 roku, zatwierdzonym przez biskupa poznańskiego Kazimierza Czartoryskiego, wspólnota została zabezpieczona finansowo dwoma sumami 712 florenów rocznie. Ponadto legaty przekazywali Bractwu mieszkańcy Gostynia i okolicy. Pierwszy zapis miał miejsce w 1633 roku, kiedy to wspomniany wyżej Jan Wirecki darował organizacji 100 florenów zabezpieczonych na własnych dobrach. Z sumy tej konfratry otrzymywali rocznie 7% kwoty kapitału. Taką samą sumę lokowaną na własnym majątku i na taki sam procent w 1660 roku przekazał między innymi również Wojciech Szybucki z Kluperzyny⁵⁷. W późniejszych latach także ofiarowywano legaty na rzecz Bractwa Bożego Ciała. Jednym z nich była suma 150 florenów zabezpieczonych na polu i łące zwanych Ulesina, którą przekazał w 1681 roku Jan Szukała, plenipotent Pawła Owczarza. Czynsz ustalony został na 7% w skali roku. Natomiast w 1713 roku Maciej Fiłkowski na mocy testamentu zabezpieczył dla Bractwa 100 florenów na polu Wojciecha Balcerka z rocznym czynszem 7% tej kwoty⁵⁸. Finansowo wsparł Bractwo także prepozyt oraz Magistrat Gostyński⁵⁹.

Majątek stowarzyszenia stanowił również dom altarzysty. Składał się z pokoju, zaplecza, drewnianej komórki oraz pomieszczenia przeznaczonego na spotkania seniorów Konfraterni. Był w dobrym stanie, otoczony zagrodą zbudowaną przez księdza Marcina Twardowicza, altarzystę Bractwa⁶⁰. Z uzyskanych dochodów konfratry płacili organiście 10 florenów rocznie, a kantorowi za śpiew w czasie mszy wotywnych 8 florenów⁶¹.

Bractwo prowadziło spis posiadanych przedmiotów. W 1667 roku znajdowały się wśród nich między innymi najważniejsze naczynia liturgiczne – „kielich srebrny z pateną, całkowicie połączony”⁶² oraz dziesięć puryfikate-

⁵⁶ AAP, sygn. AV 16, k. 52a.

⁵⁷ AAP, sygn. AV 16, k. 52b.

⁵⁸ AAP, sygn. AV 21, k. 448b-449a.

⁵⁹ AAP, sygn. AV 24, k. 371a.

⁶⁰ AAP, sygn. AV 16, k. 53b.

⁶¹ AAP, sygn. AV 21, k. 457b.

⁶² AAP, sygn. AV 21, k. 449a.

rzy⁶³, cztery *palle* (palki): biała z czerwonym krzyżem, czarna z gwiazdą, czarna haftowana, a także czerwona oraz bursy: biała, czerwona i z atlasu wzorzystego. Ponadto dziewięć sztuk *velum* (welonów): najstarsze – wyszywane w kwiaty, następnie „białe jasne z blaszkami”, atlasowe wzorzyste, atlasowe białe gładkie ze złotym pasamonem [lamówka, obszycie – przyp. E.S.], dwa czarne (haftowane i „w kostki”), dwa czerwone (kitajkowe i „w siatkę”) oraz „obłoczyste [jasnobłękitne – przyp. E.S.] postne”, a także cztery korporały i cztery subcorporały. Z przedmiotów używanych w czasie liturgii Bractwo posiadało dwie ampułki, dwa mszały (jeden de Requiem, drugi czerwony nowy) oraz dwa mosiężne lichtarzyki⁶⁴.

Wyposażenie Bractwa stanowiły także trzy ornaty: „...tabinowy wzorzysty z takowąż stułą i manipularzem. [...] atlasowy wzorzysty ze stułą i manipularzem podszyty płótnem czerwonym. [...] biały z kolumną czerwoną ze stułą czerwoną i manipularzem czerwonym podszyty kitajką obłoczystą”⁶⁵. Oprócz tego „...alby Brackie z humerałami i pasami trzy, komża Bracka nie dobra”. Konfraternia posiadała także nową chorągiew bracką⁶⁶.

Przedmioty wykorzystywane głównie do sprawowania mszy świętych i nabożeństw oraz używane także w czasie pogrzebów zmarłych konfratrów i w procesjach, w których siostry i bracia, zgodnie z duchem epoki i z zaleceniami religijnymi, uczestniczyli, wzbogacały je, tworzyły uroczysty nastrój i tym samym podkreślały znaczenie liturgii.

Przypuszczać można, że eksponaty te, zwłaszcza ornaty, mogły mieć wartość artystyczną. Wykonane były z kosztownych, luksusowych tkanin jedwabnych: atlasu i tabinu. Prawdopodobnie też bogato haftowane zgodnie z ówczesną modą. Świadczy to o tym, jak wielką wagę przywiązywało Bractwo do uświetnienia liturgii, co było wyjątkowo ważne po wprowadzeniu reformy trydenckiej. Bogactwo sprzętu liturgicznego to też dowód zamożności wspólnoty brackiej bardziej niż sumy pieniężne lub nabytki w formie ziemi.

⁶³ Puryfikaterz – ręcznik do rytualnego oczyszczania naczyń liturgicznych; palka – kwadratowy usztywniony materiał z ozdobnym haftem służący do przykrywania kielicha w czasie mszy świętej; bursa – sztywna torebka do przechowywania korporału, wykonana z tego samego materiału co ornat; korporał – chusta, na której w czasie mszy świętej umieszcza się kielich i patenę; welon (*velum*) – nakrycie kielicha wykonane z tego samego materiału co ornat. Zob. W. N i e d ź w i e c k i, *Mały słownik liturgiczny*, Toruń, 2003. <https://bit.ly/2LDgnPc> [dostęp: 2 lutego 2018 roku].

⁶⁴ AAP, sygn. AV 16, k. 53a-53b.

⁶⁵ AAP, sygn. AV 16, k. 53a; kitajka, tabin – tkaniny jedwabne; kolumna – ozdobna część ornatu, często bogato haftowana; manipularz – płaska przepaska, wykonana z tego samego materiału i w tym samym kolorze co ornat, zakładana na lewe przedramię przez kapłana, diakona i subdiakona podczas mszy.

⁶⁶ AAP, sygn. AV 16, k. 53a-53b; humerał – prostokątna biała chusta będąca elementem stroju liturgicznego, okrywająca szyję i ramiona noszącego albę, zawiązywana na piersiach.

Z powodu braku księgi brackiej trudno określić poziom zaangażowania Bractwa Bożego Ciała w życie wspólnoty parafialnej. Przypuszczać należy, że gostyńscy konfratry wykonywali takie same obowiązki, jak inne tego rodzaju bractwa. Do podstawowych zadań należało uświetnianie uroczystości Bożego Ciała i oktawy poprzez czynny udział w procesjach z feretronami i świecami. Członkowie stowarzyszenia przygotowywali również ołtarze. Ponadto zobowiązani byli do adoracji Świętego Sakramentu w czasie 40-godzinnego nabożeństwa, a w czasie liturgii Wielkiego Czwartku i Wielkiego Piątku do asystowania ze świecami podczas przenoszenia Najświętszego Sakramentu do kaplicy adoracji. Gostyńscy konfratry zapewne troszczyli się również o swoich chorych współbraci, odwiedzając ich i dbając o to, by mogli oni przyjmować sakramenty święte⁶⁷.

Brak księgi brackiej uniemożliwia poznanie większości nazwisk fundatorów i osób pełniących urzędy w Bractwie. Zachowany regest z 1750 roku pozwala przypuszczać, że istniało ono jeszcze w drugiej połowie XVIII wieku. Później prawdopodobnie wśród wiernych gostyńskiej fary większe zainteresowanie wzbudziły bractwa szerzące kult bardziej wówczas aktualny.

Bractwo Szkaplerza Świętego (Konfraternia Szkaplerza Świętego)

Bractwo Szkaplerza Świętego to najmłodsze bractwo powstałe przy głównym ołtarzu gostyńskiej fary. Jego celem było szerzenie kultu Najświętszej Marii Panny.

Bractwa Szkaplerza Świętego powstały we Włoszech w XIV wieku przy zakonach karmelickich. Posłannictwem tych zakonów stało się propagowanie kultu maryjnego w znaku szkaplerza. Praktykowane przez nie nabożeństwo oraz przywileje szkaplerzne, a zwłaszcza tzw. przywilej sobotni, szybko zyskały popularność wśród osób świeckich i przyczyniły się do tworzenia wspólnot religijnych, będących początkowo jedną z form działalności zakonu karmelitów⁶⁸. Każdy z członków Konfraterni zobowiązany był do noszenia szkaplerza jako znaku opieki Matki Bożej.

Odpusty i przywileje otrzymane od wielu papieży, między innymi w 1530 roku od Klemensa VII, w 1534 roku i 1539 roku od Pawła II, w 1577 roku od Grzegorza XIII, w 1637 roku od Klemensa X, spowodowały, że bractwa Szkaplerza Świętego stały się jedną z najbardziej popularnych form pobożności maryjnej.

Na ziemiach polskich pojawiły się one w końcu XIV wieku. Zakładane były przez zakon karmelitów przy klasztorach oraz w kościołach parafial-

⁶⁷ *Ustawy bractwa „Bożego Ciała” przy kościele katolickim farnym św. Jana w Toruniu, które od Ojca św. Pawła V w roku 1610 odpustem na wieczne czasy obdarzonym zostało*, Toruń, 1910, s. 5-7.

⁶⁸ J. Zieliński, *W znaku szkaplerza*, Kraków 2000, s.23-26.

nych. Początkowo mało popularne, zaczęły aktywnie rozwijać się dopiero w drugiej połowie XVII wieku, zapewne z powodu wojen i żywiołowych klęsk nawiedzających wówczas ziemie polskie. Kult Matki Bożej Szkaplerznej, która obiecywała tym, którzy praktykowali nabożeństwo szkaplerzne, ochronę w trudnych sytuacjach życiowych i wybawienie od potępienia wiecznego, a zwłaszcza uwolnienie od czyścica w pierwszą sobotę od śmierci, sprzyjał rozwojowi tych wspólnot religijnych. Także przywileje i odpusty nadawane stowarzyszeniom szkaplerznym przez papieży stały się powodem dużej popularności tych bractw w Polsce. W okresie ich największego rozwoju, w XVII i XVIII wieku, na terenie ziem znajdujących się obecnie w granicach państwa polskiego powstało około 140 bractw szkaplerznych⁶⁹. Konfraternia ta była druga pod względem wielkości w grupie bractw maryjnych⁷⁰.

O utworzenie Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu zabiegała Jadwiga z Gorajskich Radzewska⁷¹ oraz ówczesny proboszcz fary gostyńskiej Grzegorz Józef Owiński. Ich starania odniosły pozytywny skutek i 13 kwietnia 1695 roku w Rzymie w kościele Santa Maria della Scala Ambroży od Aniołów – generał zakonu karmelitów bosych⁷² wyraził specjalnym przywilejem zgodę na działalność w farze gostyńskiej Bractwa Szkaplerza Świętego Najświętszej Marii Panny. Dwa lata później, 27 lutego 1697 roku, przywilej został potwierdzony przez Hieronima Wierzbowskiego, biskupa fesseńskiego, sufragana i oficjała poznańskiego⁷³. Oficjalny moment powołania gostyńskiego Bractwa nastąpił 8 kwietnia 1698 roku. By podkreślić splendor tej uroczystości, zorganizowano ją z typowym dla ówczesnego społeczeństwa zamiłowaniem do efektowności i przepychu. Licznie zgromadzeni z tej okazji księża, zakonnicy, fundatorzy Bractwa, właściciele miasta oraz mieszkańcy Gostynia i okolicy, przeszli w okazałej procesji z Najświętszym Sakramentem z kościoła św. Ducha⁷⁴ do kościoła parafialnego. Tam umieszczono w głów-

⁶⁹ ob. B. W a n a t, *Historia Bractw Szkaplerznych*, <https://bit.ly/2JIt3XW> [dostęp: 3 lutego 2018 roku].

⁷⁰ S. L i t a k, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, nr 3-4, s. 519.

⁷¹ Jadwiga z Gorajskich Radzewska była żoną Jana Radzewskiego – właściciela 1/3 Gostynia i okolicznych wsi: Dusiny, Pożegowa, Podrzecza, Bodzewka i Brzezia, matką Franciszka Radzewskiego, ostatniego z tego rodu właściciela Gostynia, znanego pisarza politycznego doby saskiej, starosty oraz podkomorzego wschowskiego i poznańskiego. Zob. R. C z u b, *Franciszek Radzewski (ok. 1680-1748) – właściciel miasta Gostynia*, „Gazeta Gostyńska” 2000, nr 1, s. 38.

⁷² Prawo erygowania bractw szkaplerznych nadał przełożonym generalnym Zakonu Karmelitów papież Paweł V w bulli *Cum certas* z 30 października 1606 roku. Zob. B. W a n a t, *Historia Bractw Szkaplerznych...*

⁷³ AAP, sygn. AV 24, k. 371b.

⁷⁴ Kościół św. Ducha znajdował się na przedmieściu ówczesnego Gostynia, przy dzisiejszej ulicy 1 Maja. Zob. W. S t a c h o w s k i, *Kościół św. Ducha w Gostyniu*, „Kronika Gostyńska” 1935, nr 9, s. 138-144.

nym ołtarzu obraz Matki Bożej Szkaplerznej. Następnie uroczystego aktu założenia Bractwa dokonał ojciec Karol od św. Teresy z zakonu karmelitów bosych, który przekazał księdzu Grzegorzowi Józefowi Owsieńskiemu, proboszczowi fary, jurysdykcję wewnętrzną⁷⁵. Wydarzenie to oznacza początek działalności Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu.

Obraz Matki Bożej Szkaplerznej w ołtarzu głównym kościoła pod wezwaniem św. Małgorzaty w Gostyniu

W szeregi Konfraterni zaczęli wstępować przedstawiciele wszystkich warstw społecznych, zarówno duchowieństwo, jak i osoby wywodzące się z rodów szlacheckich i mieszczańskich, a także chłopię⁷⁶. Było to więc stowarzyszenie, w którym nie istniały ograniczenia ze względu na pochodzenie społeczne. Zasada równości dotyczyła również płci, gdyż do gostyńskiej organizacji należały także kobiety, które w pewnych okresach jej istnienia przeważały liczebnie⁷⁷. Wynikało to prawdopodobnie z ich większej gorliwości religijnej.

⁷⁵ *Actus Introductionis Confraternitatis Sacrat. Scapularis (O zaprowadzeniu Bractwa Szkaplerza św. w farze gostyńskiej z okazji odpustu Matki Boskiej Szkaplerznej)*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 28, s. 109-111.

⁷⁶ S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych Bractwa Szkaplerza św. w Gostyniu*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 29, s. 117.

⁷⁷ Parafia farna pw. św. Małgorzaty w Gostyniu, *Liber Confraternitatis S. Scapularis in Gostyn ab A.D. 1900-1969. Komunia św.*

Pierwsi konfratry wywodzili się z Gostynia i okolicy: Siemowa, Kunowa, Rataj, Żychlewa, Szelejewa, Strzelec, Starej Krobi, Domachowa, Smogorzewa, Rębowa, Żytowiecka, Szczodrochowa, Goli, Jeżewa, Starego Gostynia, Bukownicy, Małachowa, Zalesia, Godurowa, Borku, Dolska i Pogorzeli⁷⁸. Wszyscy członkowie Konfraterni zobowiązani byli między innymi do przyjęcia szkaplerza świętego od upoważnionego do tego kapłana, wpisania się do księgi brackiej oraz przestrzegania określonych praktyk religijnych, a zwłaszcza codziennego odmawiania nakazanych modlitw i zachowania odpowiednich postów.

Następnego dnia po erygowaniu gostyńskiego stowarzyszenia, 9 kwietnia 1698 roku, członkowie nowego Bractwa przystąpili do tworzenia struktury organizacyjnej swojej wspólnoty, która stanowiła podstawę jej działalności. Za zgodą biskupa Hieronima Wierzbowskiego wyznaczyli drugą niedzielę każdego miesiąca na odprawianie nabożeństw wotywnych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Zgodnie z organizacją konfraterni szkaplerznych zdecydowali również o podejmowanych w przyszłości działaniach i powierzyli wybranym przez siebie osobom pełnienie poszczególnych funkcji⁷⁹.

Promotorem gostyńskiego Bractwa Szkaplerza Świętego był od momentu jego założenia, czyli od 1698 roku, proboszcz fary ksiądz Grzegorz Józef Owiński. Jego następcą został ksiądz Sebastian Degórski, kanonik kijowski i notariusz apostolski, dziekan śremski i prepozyt gostyński. W 1726 roku funkcję tę pełnił ksiądz Jerzy Weynacht, a w 1741 roku ksiądz W. Sulczewski, natomiast promotorami świeckimi byli burmistrz Gostynia z radnymi i wójt z ławnikami⁸⁰.

Nazwiska pierwszych protektorów Bractwa Szkaplerza Świętego, czyli osób zamożnych wspierających finansowo Konfraternię, zapisane zostały w księdze brackiej podczas pierwszej elekcji. Były to osoby zarówno duchowne, jak i świeckie zajmujące wysoką pozycję w hierarchii społecznej. Znaleźli się wśród nich między innymi: biskup Hieronim Wierzbowski – sufragan poznański, ksiądz Mikołaj Zalaszwski – archidiakon poznański, ksiądz Łukasz z Bużenina Wielowiejski – kanonik kijowski, Franciszek Radzewski – właściciel Gostynia, Franciszek i Jan Miaskowscy, Aleksander Chlebowski, Jan Potocki, Filip Konarzewski – starosta koniński, wraz z żonami⁸¹. W następnych latach do grona tego dołączyli: biskup Mikołaj V

⁷⁸ S. S z y m a ń s k i, *Kult N. Marji Panny w dawnym Gostyniu i jego pamiątki*, „Kronika Gostyńska” 1931, t. 3, nr 2, s. 47.

⁷⁹ Tamże; *Actus Introductionis Confraternitatis...*, s. 110-111.

⁸⁰ AAP, sygn. AV 21, k. 449b; S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych Bractwa Szkaplerza św. w Gostyniu*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 31, s. 122-123.

⁸¹ S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych Bractwa Szkaplerza św. w Gostyniu*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 29, s. 115.

Święcicki – ordynariusz poznański, w 1712 roku nowy biskup poznański – Bartłomiej, hrabia z Czekarzewic Tarło, w 1715 roku – ksiądz Balcer Wilkczyński, archidiakon śremski, proboszcz piotrkowski, prezydent trybunału koronnego z 1715 roku, w 1718 roku – książę Janusz Korybut Wiśniowiecki, wojewoda krakowski z żoną Teofilą z Leszczyńskich Konarzewską Wiśniowiecką, w 1741 roku – biskup poznański Teodor Kazimierz Czartoryski, w 1775 roku – biskup poznański Andrzej Młodziejowski, kanclerz wielki koronny⁸².

Organizacja oraz działalność Bractwa zbliżone były do zasad obowiązujących w innych tego typu stowarzyszeniach.

Gostyńscy konfratry postanowili, że zadania Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu realizować będą oprócz promotora także konsultorzy duchowni i świeccy, kanclerz, skarbnicy domu, marszałkowie, chorąży, odwiedzający chorych wybrani osobno dla mężczyzn i kobiet oraz dwaj zakrystianie. Funkcje te pełnili wybitni obywatele Gostynia i okolicy, duchowni i radni miasta⁸³. Altarzystą Bractwa był w 1741 roku ksiądz Jakub Józef Drobnicki, proboszcz fary⁸⁴.

Różnorodność przypisanych funkcji określa w pewnej mierze zakres działania Bractwa, które, oprócz pogłębiania życia duchowego swoich członków, zajmowało się również niesieniem pomocy potrzebującym. Jako propagatorzy kultu maryjnego konfratry nie mogli skupiać się tylko na własnych potrzebach, ale, naśladując Maryję, powinni starać się dostrzegać problemy innych ludzi.

Wybory zarządu gostyńskiego Bractwa, zgodnie z zasadami określonymi w statucie, odbywały się raz w roku w kościele farnym w sposób bardzo uroczysty⁸⁵. Były to sesje nadzwyczajne, czyli elekcyjne. Początkowo konfratry obradowali przy stole na środku fary, później być może w innym miejscu, skoro w aktach elekcyjnych stowarzyszenia zapisano, że w 1763 roku elekcja odbyła się „na środku kościoła parafialnego gostyńskiego przy stole według zwyczaju dawnego”⁸⁶. W dniu wyborów centralne miejsce zajmował promotor ubrany w szaty kościelne, a obok niego zasiadali kapłani pracujący wówczas w farze. Jest rzeczą prawdopodobną, że – tak jak w Bractwie Różańca Świętego na Świętej Górze – pozostali członkowie Konfraterni zajmowali miejsca w dwóch rzędach: w pierwszym duchowieństwo i szlachta, w drugim mieszczenie. Na znajdującym się na środku kościoła stole stał krzyż i zapalone świece. Po odpowiednich modlitwach i śpiewach rozpoczy-

⁸² S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych Bractwa Szkaplerza św. w Gostyniu (Ciąg dalszy)*, *Wiadomości Parafialne* 1930, nr 30, s. 118; nr 31, s. 122-123.

⁸³ Tamże, nr 29, s. 115.

⁸⁴ Tamże, nr 31, s. 122.

⁸⁵ Tamże, nr 30, s. 117.

⁸⁶ Tamże, nr 31, s. 123.

nano wybór władz. Starszych Bractwa powoływano „z taką powagą, jakby chodziło o sprawy wagi ogólnopaństwowej”⁸⁷.

Podstawy materialne gostyńskiej Konfraterni zabezpieczone zostały aktem erekcyjnym 27 lutego 1697 roku w Poznaniu podczas konsystorza biskupiego⁸⁸, a 1 czerwca 1703 roku dokonano powiększenia legatów i zapisów pieniężnych oraz zobowiązań zapisanych na użytkach rolnych. Bractwo utrzymywało się między innymi z darowizn Stanisława Sierakowskiego oraz dóbr w postaci ziemi ornej, a więc pól, łąk oraz ogrodów. Gostyńska wspólnota korzystała na przykład z pola wielkości płozy „na 3 stadia i 30 składów” znajdującej się „od granicznej sośniny Czachorowskiej” w kierunku Gostynia między sośniną a polem Smiglewicza. Drugie pole w okolicy miasta, przekazane przez Dopierałę, miało powierzchnię płozy na 4 składy i 3 stadia i znajdowało się między polami Kaudyki i Wrotkiewicza. Majątek Bractwa stanowiło także pole zwane Ulesiną z łąką o wielkości 11 zagonów i 1 stadium⁸⁹. Wspólnota szkaplerzna zaspokajała też potrzeby stowarzyszenia z ofiar składanych do skrzynek brackich oraz składek swoich członków. Uzyskane dochody konfratry przeznaczali między innymi na opłacenie organisty i kantora. Pierwszemu płacili 12 florenów rocznie, a kantorowi za śpiewanie mszy wotywnych 8 florenów rocznie⁹⁰. Ponadto pewne sumy pieniężne przekazywali na utrzymanie ołtarza, a przede wszystkim na zakup sprzętu liturgicznego.

Konfratry prowadzili księgę bracką, w której zapisywali sprawozdania z działalności stowarzyszenia w latach 1698-1775, z wyborów „służby brackiej” oraz nazwiska protektorów i członków Bractwa. Określili również sposób święcenia i wkładania szkaplerza. W księdze, która stała się głównym źródłem poznania działalności gostyńskiej Konfraterni, zamieszczono także „opis dyplomu agregacyjnego wydanego w Rzymie przez ówczesnego Generała Karmelitów Bosych Ambrożego od Aniołów dnia 13 IV 1695”, na podstawie którego założone zostało Bractwo Szkaplerza Świętego w Gostyniu oraz odpis brewe Pawła V, w którym papież nadaje Bractwu odpusty⁹¹.

By rozwijać swoje życie duchowe, siostry i bracia wypełniali szereg praktyk religijnych. Najważniejszą z nich był obowiązek uczestniczenia w mszach świętych i nabożeństwach brackich. Nie ograniczali się wówczas

⁸⁷ Tamże, nr 30, s. 117.

⁸⁸ Konsystorz biskupi – spotkanie doradców biskupich w celach administracyjno-sądowniczych.

⁸⁹ AAP, sygn. AV 21, k. 449b, 458b; AAP, sygn. AV 24, k. 371b.

⁹⁰ AAP, sygn. AV 21, k. 457b.

⁹¹ Księga Bractwa Szkaplerza Świętego znajdowała się w archiwum kościoła farnego jeszcze w 1930 roku. Był to tom o wymiarach 34 x 20 cm i grubości 7 cm oprawiony w skórę, ze złożonymi brzegami kartek. Zob. *Actus Introductionis Confraternitatis...*, s. 109.

tylko do doskonalenia własnej duchowości, ale intencjami modlitewnymi obejmowali całą wspólnotę, a przede wszystkim zmarłych konfratrów.

Członkowie gostyńskiego Bractwa Szkaplerza Świętego spotykali się na uroczystych nabożeństwach w każdą drugą niedzielę miesiąca. Msze święte z wystawionym do adoracji Najświętszym Sakramentem odprawiane były przy głównym ołtarzu gostyńskiej fary z wyjątkiem pierwszej niedzieli adwentu, postu i Niedzieli Przewodniej zarezerwowanych dla Bractwa Literackiego. Święto patronalne Bractwa odbywało się w pierwszą niedzielę po 16 lipca (święto Matki Bożej Szkaplerznej)⁹².

W 1703 roku obchodzono je szczególnie uroczyście 22 lipca. Konfratry wprowadzili wówczas do kościoła relikwie świętych: Floryda, Weneranda, Perpetui i Illuminaty. Zostały one przywiezione z Rzymu i подарowane Bractwu przez ojca Paulina Gostyńskiego (Gostinius), Prowincjała Wielkopolskiego Zakonu Braci Mniejszych św. Franciszka. Relikwie w pozłacanych ozdobnych skrzyneczkach umieszczono w głównym ołtarzu, przy którym erygowane zostało wcześniej Bractwo Szkaplerza Świętego. Konfratry dedykowali je najbardziej zasłużonym ówczesnym protektorom stowarzyszenia. Franciszkowi Radzewskiemu, właścicielowi połowy Gostynia i kolatorowi⁹³ fary gostyńskiej poświęcono szczątki św. Weneranda. Relikwie umieszczone zostały w sercu postaci spoczywającej w łodzi. Kształt relikwiarza nawiązywał do herbu Łodzi, którym pieczętował się obdarowany. Żonie Franciszka Radzewskiego Wiktorii z Bułakowskich konfratry dedykowali relikwie św. Perpetui. Relikwiarz zawierający szczątki świętej miał kształt wieżyczki z warującym u jej podnóża lwem. Było to odniesienie do męczeńskiej śmierci świętej, skazanej na pożarcie przez dzikie zwierzęta. Szczątki św. Floryda ustawiono po lewej stronie ołtarza w relikwiarzu w kształcie postaci ludzkiej z kwitnącą różą na piersi. W ten sposób nawiązano do herbu Poraj, którym pieczętował się Franciszek Wielowieyski, protektor i prefekt Bractwa Szkaplerza Świętego od roku 1703. Jemu bowiem dedykowano relikwie tego świętego męczennika. Ostatnim z obdarowanych był Jan Miaskowski, sędzia surogat (zastępca) wschowski. Relikwie św. Illuminaty umieszczono w relikwiarzu w kształcie księżycy, mając na uwadze herb Leliwa, którym pieczętowała się rodzina Miaskowskich⁹⁴.

⁹² Tamże, s. 111.

⁹³ Kolator (patron) miał prawo przedstawić biskupowi kandydata na wakujące beneficjum przy kościele, czyli dożywotni urząd i prawo do dochodów z majątku związanego z tym urzędem. Kolatorami byli najczęściej właściciele majątków ziemskich na terenie parafii. Mieli oni między innymi prawo do umieszczania w kościele kolateralnym tablic nagrobkowych i dysponowali własnymi ławkami. Zob. *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XXIX-XXX, s. 389-390.

⁹⁴ Z zapisów księgi *Brackiej Szkaplerza św. w Gostyniu*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 29, s. 114.

Relikwiarze te nie zachowały się do dziś. W dostępnych źródłach brak informacji na temat ich dalszych losów. Trudno także ustalić, czyje relikwie znalazły się w 1703 roku w ołtarzu głównym gostyńskiej fary, gdyż świętych o tym samym imieniu było kilku. Dwóch świętych nosiło imię Floryd: biskup Città di Castello, żyjący w czasie pontyfikatu Grzegorza Wielkiego, a także męczennik z Catanii na Sycylii. Prawdopodobnie do Gostynia przywieziono szczątki tego ostatniego. Było także dwóch świętych Wenerandów. Jeden z nich to biskup Clermont, żyjący na przełomie IV i V wieku, wywodzący się z senatorskiej rodziny osiadłej w Owernii. Zaliczano go do najwybitniejszych biskupów Galii. Drugi był męczennikiem z okresu pontyfikatu papieża Damazego (IV wiek). Ponieważ w księdze brackiej zapisano, iż do Gostynia przywieziono szczątki świętych męczenników, najbardziej prawdopodobne wydaje się, iż w ołtarzu głównym fary umieszczono relikwie św. Weneranda, który oddał życie za wiarę w czasie, gdy papieżem był Damazy. W tym okresie nie było jednak religijnych prześladowań, więc Wenerand musiał zginąć w inny sposób. Najbliższa prawdy wydaje się historia o pojmaniu i zabiciu świętego przez zbójców u ujścia rzeki Iton do Eure. W X wieku odnaleziono szczątki św. Weneranda i złożono w opactwie Saint-Wandrille de Fontenelle. Nie wiadomo, czy relikwie tego świętego przywieziono do Gostynia, gdyż opactwo zostało spalone w XVI wieku przez kalwinów. Niejasna była także zawartość relikwiarza św. Illuminaty. Prawdopodobnie żyła na przełomie III i IV wieku we Włoszech. Nic więcej o jej życiu nie wiadomo, dlatego niektórzy uczeni twierdzą, że św. Illuminata w ogóle nie istniała i jest mylona z św. Felicissimą lub św. Firminą. Ostatnią świętą, której relikwie znalazły się w gostyńskiej farze w 1703 roku, była św. Perpetua. Żyła na przełomie II i III wieku w Kartaginie. Za wyznawanie chrześcijaństwa skazana została na pożarcie przez dzikie zwierzęta⁹⁵.

W ramach aktywności religijnej Bractwo prowadziło również działalność mającą na celu objaśnianie zasad wiary chrześcijańskiej. Brak jednak w dostępnych dokumentach informacji dotyczących szczegółów tej katechizacji. Wiadomo tylko, że koszty nauczania katechizmu pokrywali zazwyczaj księża, którzy zostawali promotorami gostyńskiej wspólnoty⁹⁶.

Pierwsze lata działalności Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu przypadły na trudny okres w historii Rzeczypospolitej. Obfitował on w liczne wojny prowadzone na terenie ziem polskich. Przemarsze obcych wojsk spowodowały między innymi zniszczenia materialne i największą w dziejach regionu epidemię „morowego powietrza”. Ziemi gostyńskiej nie ominęły rabunki, rozboje oraz wymuszenia dostaw żywności i pieniędzy na rzecz

⁹⁵ Zob. <https://www.deon.pl/imieniny/> [dostęp: 21 czerwca 2018 roku].

⁹⁶ AAP, sygn. AV 21, k. 456b.

wojsk obcych państw. Mimo to, a może właśnie dlatego, społeczeństwo Gostynia licznie wpisywało się w poczet członków Bractwa.

Pierwsza sesja elekcyjna odbyła się 8 kwietnia 1698 roku. Następne zapisane zostały w księdze Bractwa Szkaplerza Świętego w latach 1699-1705, 1712-1714, 1716, 1718-1722, 1724, 1733, 1736, 1738, 1741, 1743, 1758-1763, 1766-1768, 1773-1775⁹⁷. Pierwsza większa przerwa w działalności konfraterni nastąpiła po 1705 roku. Spowodowana była zniszczeniami i represjami, jakie dotknęły mieszkańców Gostynia w czasie przemarszu obcych wojsk (szwedzkich, rosyjskich i saskich) w trakcie wojny północnej oraz wystąpieniem największej w dziejach Gostynia epidemii cholery (1708-1712), w wyniku której śmierć poniosło prawie 70% mieszkańców. W 1711 roku miasto zmuszone zostało do utrzymania przez jedenaście tygodni wojsk saskich. Także w tym okresie, 7 lipca 1711 roku, w Gostyniu wybuchł pożar, który zniszczył 15 domów i 8 stodół⁹⁸. Nieszczęścia te znalazły swoje odzwierciedlenie także w księdze Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu. W sprawozdaniach z sesji z 1705 roku i 1712 roku konfratry dają wyraz troski o los swojej wspólnoty. Wspominają o opanowaniu Wielkopolski przez wojska szwedzkie w 1704 roku i skutkach tego wydarzenia. Zapisano wówczas, iż z powodu śmierci wielu członków Bractwa spowodowanej przyniesionymi przez wojsko szwedzkie chorobami uzupełniono grono osób, mężczyzn i kobiet, rozpoczynających śpiewanie koronki ku czci Najświętszej Marii Panny, a pozostałych urzędników zatwierdzono ponownie. Na sesji wybrano także nowego protektora Bractwa. Miejsce uwięzionego biskupa Mikołaja Święcickiego zajął Hieronim Wierzbowski, sufragan poznański⁹⁹. Spotkanie zakończono życzeniem, „by rychle nastął upragniony pokój, którego nędzni z godziny na godzinę oczekujemy i pragniemy”¹⁰⁰. Po sprawozdaniu z sesji w 1705 roku dopisano później po łacinie: „Obacz, rozważ i zrozum, co działo się przez siedem lat jeżeli niema o nich żadnego zapisu – jak tylko głębokie milczenie”¹⁰¹.

Opis elekcji w 1712 roku zaczyna się od słów: „Roku Pańskiego po opłakanych latach to wojną nieszczęśliwą w Polsce to morowym powietrzem i rozlicznymi utrapieniami pamiętnych, a zwłaszcza w Gostyniu po

⁹⁷ S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych* ..., nr 29, s. 115.

⁹⁸ M. D r o z d o w s k i, *W dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej (od połowy XV w. do 1793 r.)*, [w:] *Dzieje ziemi gostyńskiej*, red. S. Sierpowski, Poznań 1979, s. 135-137.

⁹⁹ Mikołaj Święcicki herbu Jastrzębiec, biskup poznański w latach 1699-1707. Mimo sprzeciwu papieża proklamował Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski, za co został z rozkazu Augusta II Sasa schwytyany i odesłany do Rzymu. Zob. I. M a k a r c z y k, *Biskupi polscy z Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich*, „Echa Przeszłości”, t. VIII, 2007, s. 44-47.

¹⁰⁰ S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych*..., nr 30, s. 117-118.

¹⁰¹ Tamże, s. 118.

czworakiem powietrzu Roku 1712 dnia 17 miesiąca lutego [...] Elekcja day Boże szczęśliwa i zbawienna”¹⁰².

Kolejne większe przerwy następują po roku 1724 i 1743. Nie znaczy to, że Konfraternia gostyńska wówczas nie istniała. Członkowie Bractwa nie byli jednak zbyt aktywni, skoro w 1729 roku osobnym pismem zarząd wspólnoty zobowiązał duchownych fary oraz burmistrza i radnych Gostynia do promowania nabożeństwa Szkaplerza Świętego w kościele parafialnym. To samo uczyniono w 1733 roku i w 1741 roku. Wówczas zaprotokołowano: „Wpisałoby się więcej promotorów świętego nabożeństwa tego, tylko nie widać na wotywach i suchodziennych¹⁰³ mszach jakoli miesięcznych niedzielach wiele braci y siostr”¹⁰⁴.

W tym okresie daje się zauważyć nie tylko brak zaangażowania mieszkańców Gostynia w działalność stowarzyszenia. Także zachowanie członków Bractwa, a zwłaszcza jego członkiń, nie zawsze odpowiadało zasadom wyznawanym przez Konfraternię, skoro zwracano się do kobiet, by właściwym zachowaniem i gorliwym wypełnianiem obowiązków i praktyk religijnych zachęcały wiernych do uczestniczenia w nabożeństwach ku czci Matki Boskiej, a w roku 1721 wręcz napominano „matrony, panie, wdowy i panny”, że „...zakazał kościół boży w świątyniach Pańskich nauczać, rozmawiać i świegotać, ale chwalić Pana Boga, wyśpiewywać koronki albo Różańca nie broni...”¹⁰⁵. Najświętsza Maria Panna zawsze stawiana była za wzór do naśladowania dla kobiet i stąd ich większa aktywność w wypełnianiu różnych praktyk religijnych, nie zawsze jednak zgodnie z przyjętymi przez wspólnotę zasadami.

W połowie XVIII wieku działalność Bractwa próbował zaktywizować proboszcz fary ksiądz Jakub Józef Drobnicki. Określił nowe zadania poszczególnym urzędnikom brackim. Wyznaczył świeckich promotorów Konfraterni, „do których święta kollekta należy, opał y inne według możliwości potrzeby”. Natomiast ówczesnego burmistrza Gostynia Jakuba Raczewskiego i radnych oraz wójta Jana Wycińskiego i ławników uczynił „windykatorami krzywd bractwa”¹⁰⁶. Nie wiadomo, czy poczynania te przyniosły spodziewane rezultaty, ale od 1758 do 1768 roku konfratryzy spotykali się regularnie.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Suche dni – dni postu obejmujące środę, piątek i sobotę, obchodzone na początku każdej z czterech pór roku, w czasie których odprawiane były brackie msze żałobne za zmarłych współbraci. W wielu konfraterniach istniał obowiązek uczestniczenia w tych mszach pięć razy w roku: w „suche dni” oraz w dzień zaduszny. Po mszach zazwyczaj odbywały się spotkania konfratrów. Zob. A. S z u l c, *Homo religio sus późnego średniowiecza. Bernardyński model...: Suche dni*, „Tygodnik Kościelny dla parafii gostyńskiej” 1916, nr 51, s. 2.

¹⁰⁴ S. S z y m a n s k i, *Z akt elekcyjnych...*, nr 31, s. 122.

¹⁰⁵ Tamże, nr 30, s. 118-119.

¹⁰⁶ Tamże, nr 31, s. 122-123.

Wyjątek stanowił rok 1761, kiedy to sesję elekcyjną uniemożliwiły działania wojsk rosyjskich na terenie Wielkopolski w trakcie wojny siedmioletniej między Rosją i Prusami. W księdze brackiej zanotowano, iż sesja nie odbyła się „dla napadu i mnóstwa zamieszek wszczętych przez Moskali i Kozaków”¹⁰⁷.

Kolejna przerwa w działalności Bractwa Szkaplerza Świętego miała miejsce w latach 1769-1772 i była spowodowana konfederacją barską. W jej szeregach walczyli przedstawiciele zarówno gostyńskiej szlachty, jak i mieszczaństwa oraz chłopów. Wśród nich znaleźli się zapewne również członkowie Konfraterni.

Ostatnia sesja elekcyjna Bractwa miała miejsce w 1775 roku¹⁰⁸. Księga bracka natomiast prowadzona była do 1887 roku, a następna od 1900 do 1969 roku¹⁰⁹. Ta świadczy o tym, że kult szkaplerza w gostyńskiej farze istniał przez prawie 300 lat. Znajdują się bowiem w niej nazwiska osób przyjmujących szkaplerz, a pochodzących nie tylko z Gostynia, ale z całej południowo-zachodniej Wielkopolski. Początkowo do społeczności szkaplerznej wstępowało najczęściej w święto Matki Boskiej Szkaplerznej, a od lat trzydziestych XX wieku do osób dorosłych dołączyły dzieci po przyjęciu I Komunii świętej¹¹⁰.

Trudno tu jednak mówić o istnieniu w tym okresie Bractwa jako zrzeszenia religijnego posiadającego statut, władzę i wewnętrzną organizację. Nie była to instytucjonalna przynależność do konfraterni szkaplerznej, lecz raczej do szeroko pojętej wspólnoty szkaplerza świętego, która nie wymaga zrzeszania się.

W marcu 2018 roku wspólnota została reaktywowana z inicjatywy ówczesnego proboszcza fary księdza kanonika Krzysztofa Młynarczyka. Impulsem stała się renowacja obrazu Matki Boskiej Szkaplerznej z głównego ołtarza, tego samego, który został wprowadzony do fary w dniu powołania do życia Bractwa Szkaplerza Świętego w Gostyniu.

¹⁰⁷ Tamże, nr 31, s. 123; W 1759 roku, w czasie wojny siedmioletniej, na trasie wojsk rosyjskich przechodzących przez Wielkopolskę znalazł się Gostyń. Rosjanie, grożąc spaleniem miasta, wymusili na władzach Gostynia wysoką kontrybucję wynoszącą 4020 zł przy rocznym dochodzie miasta stanowiącym 3861 zł. 15 września 1761 roku doszło pod Gostyniem do bitwy między oddziałami rosyjskimi i pruskimi, która była epizodem w konflikcie toczonym przez Rosję i Prusy w latach 1756-1763. Zob. R. Z b i e r a l s k i, *Bitwa pod Gostyniem – 15 września 1761 roku*, <https://bit.ly/2MfFvNe> [dostęp: 21 marca 2018 roku].

¹⁰⁸ S. S z y m a ń s k i, *Z akt elekcyjnych...*, nr 31, s. 123.

¹⁰⁹ Mimo że oficjalnie księga dotyczy lat 1900-1969, to wpisy osób przyjmujących szkaplerz kończą się w 1972 roku. Zob. Parafia farna pw. św. Małgorzaty w Gostyniu, *Liber Confraternitatis S. Scapularis in Gostyn...*

¹¹⁰ Tamże.

Bractwo św. Barbary (Konfraternia św. Barbary)

Najmłodszym bractwem powstałym przy gostyńskim kościele parafialnym w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej było Bractwo św. Barbary założone w 1737 roku¹¹¹.

Początki kultu św. Barbary w Polsce datuje się na wiek XIII, a pierwsze bractwa św. Barbary powstały na ziemiach polskich w XIV wieku. Ponieważ św. Barbara była przede wszystkim patronką konających i dobrej śmierci, intensywny rozwój jej konfraterni przypada na wiek XVII i XVIII, czyli okres licznych wojen i związanych z nimi chorób, klęsk żywiołowych i strat materialnych. Wzywano jej pomocy w momencie śmierci, ale i w czasie nawałnic, pożarów, ciężkich chorób czy epidemii. Szczególnie czczona była w środowiskach związanych z niebezpiecznymi zawodami, zwłaszcza tymi, które miały styczność z żywiołami. Była opiekunką między innymi marynarzy, rybaków, górników, także hutników, kamieniarzy i więźniów¹¹².

Św. Barbarę darzono czcią także w gostyńskiej farze. W pierwszej połowie XV wieku proboszcz gostyński Maciej Korwina uposażył ołtarz pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, Michała Archanioła i św. Barbary¹¹³. W 1726 roku parafia gostyńska doczekała się odrębnego ołtarza poświęconego św. Barbarze. Podobnie jak w innych regionach kraju uwarunkowane było to sytuacją społeczno-polityczną Rzeczypospolitej. Niepewność jutra spowodowana trwającą wojną północną, dziesiątkującą ludność i rujnąjącą jej dobroć życia, skłoniła zapewne mieszkańców Gostynia do ufundowania ołtarza św. Barbary, do której zwracano się o pomoc w czasie klęsk żywiołowych i innych nieszczęść. Ołtarz był erygowany 1 marca 1726 roku przez oficjała Konsystorza Poznańskiego księdza Antoniego Dobrzyckiego i uposażony na łączną sumę 900 florenów. W jego centralnej części znajdował się

¹¹¹ W dokumencie papieża Klemensa XII z 1737 roku gostyńskie bractwo nazywa się Bractwem Dobrej Śmierci pod wezwaniem św. Barbary przy kościele farnym w Gostyniu. Natomiast ksiądz S. Szymański opisujący tę wspólnotę religijną w „Wiadomościach Parafialnych” w 1930 roku używa tylko nazwy Bractwo św. Barbary. Zob. *Brewa dla Bractwa Dobrej Śmierci pod wezwaniem św. Barbary przy kościele farnym w Gostyniu*, <https://bit.ly/2JAjbfX> [dostęp: 21 marca 2018 roku]; S. S z y m a ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki w farze gostyńskiej*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 47, s. 186-187.

¹¹² B. M a z u r, *Poczet świętych i błogosławionych*, Poznań, 2005, s. 32; *Kult św. Barbary w Łuszczowie*, <https://bit.ly/2JA26SQ> [dostęp: 14 sierpnia 2012 roku]; W. R o z y n k o w s k i, *O kulcie św. Barbary*, <https://bit.ly/2Mj2dnx> [dostęp: 19 kwietnia 2018 roku].

¹¹³ *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*. Edycja elektroniczna, red. T. Jurek, s. 573, <http://bit.ly/2n8ZgZC> [dostęp: 5 stycznia 2017 roku]; *Z przeszłości Gostynia*, „Tygodnik Kościelny dla parafii gostyńskiej” 1916, nr 41, s. 4.

obraz św. Barbary, a nad nim obraz św. Kryspina i św. Kryspiniana, patronów cechu szewskiego, sprawujących opiekę nad ołtarzem¹¹⁴.

Prawdopodobnie w połowie lat trzydziestych XVIII wieku zamierzano w Gostyniu utworzyć Bractwo św. Barbary, lecz uniemożliwiła to zbyt mała liczba członków. Wśród osób chcących wesprzeć finansowo konfraternię byli między innymi: biskup poznański Stanisław Józef Hozjusz, sufragan ksiądz Józef Kierski, proboszcz fary ksiądz Jerzy Weynacht, księży altarzyści, podkomorzy poznański Franciszek Radzewski, miecznik wieluński Abraham Chlebowski oraz promotor Bractwa ksiądz Tomasz Promecki. Być może dzięki staraniom tych osób 8 sierpnia 1737 roku papież Klemens XII nadał mającemu powstać Bractwu św. Barbary przywilej z odpustem wieczystym i osobny przywilej z odpustem dla dusz w czyśćcu cierpiących, który można było uzyskać w czasie mszy świętej odprawianej w każdą sobotę¹¹⁵.

Gostyńska Konfraternia pod wezwaniem św. Barbary powstała zapewne w latach 1737-1740. Pierwsze wzmianki o Bractwie pojawiają się w akcie wizytacyjnym z 1738 roku, ale ksiądz S. Szymański na podstawie dokumentu znajdującego się w archiwum parafialnym gostyńskiej fary w okresie międzywojennym pisze na łamach „Wiadomości Parafialnych”: „...dopiero w roku 1740 można było Bractwo św. Barbary wprowadzić”¹¹⁶.

Stało się to dzięki działaniom przyszłego promotora Bractwa, księdza Bartłomieja Mateckiego oraz Piotra Koszutskiego, szlachcica, właściciela okolicznych ziem. Wśród protektorów znaleźli się pierwsi jego fundatorzy: podkomorzy poznański Franciszek Radzewski z żoną Zofią Czarnkowską oraz miecznik wieluński Abraham Chlebowski, ponadto Piotr Koszutki, miecznik kaliski Mikołaj Koszutki i Jan Antoniewicz. Konfraternię wspierali materialnie także mieszczanie: burmistrz Andrzej Czabajski i radni, wójt Franciszek Wrotkiewicz i ławnicy oraz Andrzej Włościejewski z braćmi, Jabłoński i Maciej Ziemliński¹¹⁷.

Gostyńskie Bractwo św. Barbary zrzeszało mężczyzn i kobiety. Konfraternia posiadała własne zasady przyjmowania nowych członków. Ceremoniał ten polegał na odmawianiu właściwych dla tej uroczystości modlitw przez kapłana i współbraci nad klęczącymi kandydatami na konfratrow,

¹¹⁴ AAP, sygn. AV 16, k. 450b; *Biskupi Poznańscy – Acta Visitationum*, sygn. AV 38 (dalej AV 38): *Opis kościołów diecezji poznańskiej według dekanatów*, k. 373a; S. S z y m a ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 47, s. 186.

¹¹⁵ Tamże, s. 186; Ksiądz Stanisław Józef Hozjusz został biskupem poznańskim w 1733 roku i był nim do 1738 roku, więc bractwo zamierzano utworzyć między 1733 a 1737 rokiem. Zob. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów rękopismów i dowodów urzędowych*, Lipsk, 1839-1846, s. 42, <https://bit.ly/2HCAQkT> [dostęp: 11 kwietnia 2018 roku].

¹¹⁶ S. S z y m a ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 47, s. 186-187.

¹¹⁷ Tamże, s. 186.

a następnie pokropieniu ich wodą święconą¹¹⁸. Brak właściwej podstawy źródłowej, jaką jest księga bracka, uniemożliwia szczegółową charakterystykę tej wspólnoty gostyńskiej. Z zachowanych przekazów wynika, że przede wszystkim troszczyła się ona o właściwe przygotowanie do dobrej śmierci. Konfratry zobowiązani byli do przestrzegania określonych praktyk religijnych, takich jak na przykład indywidualne codzienne modlitwy między innymi w intencji Ojca Świętego oraz wyproszenia sobie szczęśliwej śmierci.

Najbardziej rozpowszechniony wśród wspólnot religijnych odpust zupełny współbracia otrzymać mogli pod zwykłymi warunkami w dniu przyjęcia do Konfraterni oraz w godzinę śmierci. Ponadto członkowie gostyńskiej wspólnoty zyskiwali darowanie kary za grzechy w dzień patronki – św. Barbary, to jest 4 grudnia. Oprócz tego po spełnieniu określonych wymagań mogli dostąpić odpustu cząstkowego, gdy uczestniczyli w pogrzebach zmarłych współbraci, odwiedzali chorych lub wykonali jakkolwiek uczynek miłosierny¹¹⁹.

Bractwo św. Barbary otrzymało także przywilej odpustu nadany przez papieża Klemensa XII w 1737 roku. W dokumencie, który ma formę brewe, papież, chwając wielką pobożność i miłość bliźniego, jaką wykazują gostyńscy konfratry, określa warunki uzyskania odpustu zupełnego. Przywilej ten mógł otrzymać każdy członek wspólnoty, będący w stanie łaski uświęcającej, który w dniu wyznaczonym przez promotora Bractwa nawiedzi kościół będący siedzibą stowarzyszenia i odmówi modlitwy nakazane w intencji pokoju między chrześcijańskimi władcami, zniszczenia herezji i podniesienia prestiżu Kościoła. Także określone działania w stosunku do innych ludzi, na przykład nakłonienie innego człowieka do właściwego postępowania, pogodzenie skłóconych stron czy pomoc ubogim, skutkowały uzyskaniem odpuszczenia win¹²⁰.

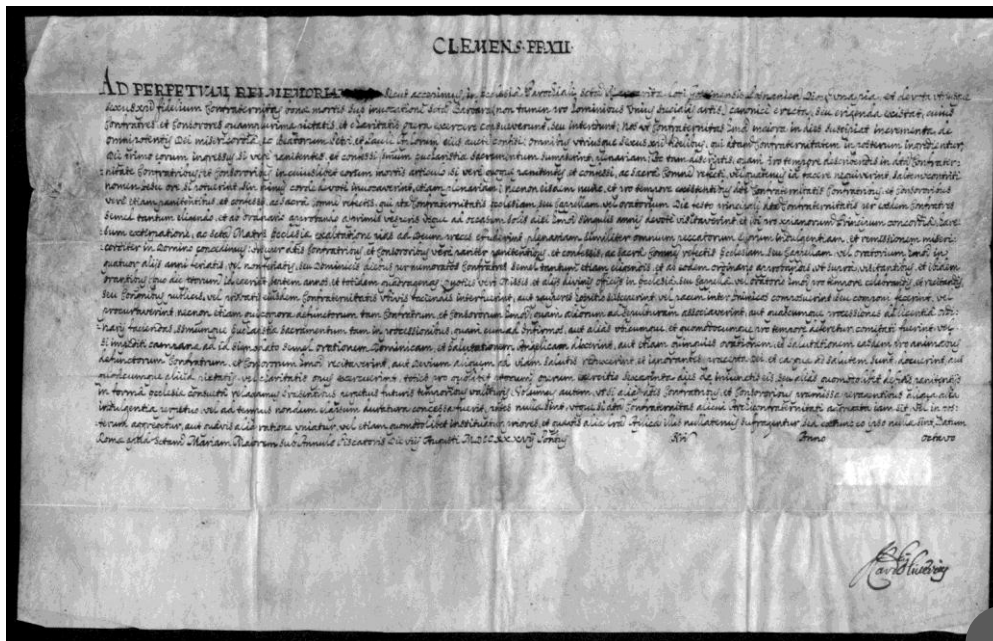
Prowadzenie aktywności religijnej umożliwiały zapisy finansowe na rzecz Bractwa. Ważnym źródłem dochodów były również ofiary pieniężne ze skarbonek brackich. Opróżniano je cztery razy w roku i liczone zebraną kwotę na probostwie w obecności wszystkich członków Bractwa. W 1743 roku wpływy z jałmużny wynosiły 105 złotych i 33 grosze, a w 1744 roku – 88 złotych. Pieniądze te przeznaczano na działalność Bractwa, a przede wszystkim na zorganizowanie festynu z okazji święta swojej patronki – św. Barbary¹²¹.

¹¹⁸ S. S z y m a ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki w farze gostyńskiej (Zakończenie)*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 48, s. 189-190.

¹¹⁹ Tamże, s. 190-191.

¹²⁰ *Brewe dla Bractwa Dobrej Śmierci pod wezwaniem św. Barbary przy kościele parafialnym w Gostyniu (1737)*, <https://bit.ly/2JAjbfX> [dostęp: 22 marca 2018 roku].

¹²¹ S. S z y m a ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 47, s. 187.

Brewe dla Bractwa Dobrej Śmierci pod wezwaniem św. Barbary przy kościele parafialnym w Gostyniu – dokument wystawiony w 1737 roku przez papieża Klemensa XII (w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu)

Znikoma liczba przekazów źródłowych uniemożliwia poznanie organizacji gostyńskiej Konfraterni. Wiadomo jedynie, że promotorem Bractwa w roku 1737 był ksiądz Bartłomiej Matecki, a w Radzie Starszych w 1743 roku zasiadali Michał Leciejewicz i Michał Trafarowicz¹²².

Bractwo to wakowało już na początku XIX wieku. Było więc najkrócej działającą Konfraternią przy gostyńskiej farze. Wpływ na to miało wiele czynników, między innymi idee oświeceniowe, wydarzenia polityczne, a zapewne także zubożenie materialne członków konfraterni.

Cechy rzemieślnicze

Pisząc o bractwach religijnych, trudno nie wspomnieć o cechach rzemieślniczych często nazywanych fraternitates lub confraternitates¹²³. To organizacje – podobnie jak bractwa – realizujące również cele dewocyjne. W Gostyniu odgrywały znaczącą rolę w upowszechnianiu kultu religijnego. Ich statuty i działalność były zgodne z katolicką etyką religijną. Niektóre cechy wykluczały ze swego grona innowierców, zaznaczając w statucie, że

¹²² Tamże.

¹²³ B. K u r o, *Kościelne stowarzyszenia świeckie na ziemiach polskich...*, s. 307.

wstąpić do cechu może tylko osoba wyznająca religię rzymskokatolicką¹²⁴. Dbaly także o poziom moralny swych członków i propagowały uczestnictwo w mszach świętych i innych w uroczystościach religijnych.

Cechy opiekowały się ołtarzami i uświetniały swoim udziałem uroczystości kościelne poprzez odpowiednią ich oprawę. Gostyńskie stowarzyszenia rzeźników, szewców, kuśnierzy, krawców, kamieniarzy, zdunów, tkaczy i piekarzy zobowiązane były do wybrania dwóch czeladników, którzy uczestniczyli w mszy konwentualnej z zapalonymi świecami. Uczestniczyli także razem z cechem procarzy (lub oszczepników) w procesjach z Najświętszym Sakramentem¹²⁵.

W gostyńskiej farze rzemieślnicy opiekowali się ołtarzami, przy których odbywały się ich nabożeństwa cechowe i inne uroczystości religijne. Kuśnierze dbali o ołtarz Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, troszczyli się o jego wyposażenie, między innymi o srebrną pasyjkę Ukrzyżowanego Jezusa z czterema Ewangelistami, w której postumencie umieszczona była srebrna figurka Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem w promieniach, i fundowali wota¹²⁶. Także inne cechy sprawowały opiekę nad ołtarzami gostyńskiej fary. Rzeźnicy dbali o ołtarz św. Rocha¹²⁷, szewcy i bractwo św. Barbary o ołtarz św. Barbary, o ołtarz św. Anny wspólnie z Bractwem św. Anny młynarze, a o ołtarz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny garncarze¹²⁸. Cechy uposażały ołtarze, a niektóre posiadały również własnego kapłana, który odprawiał nabożeństwa w intencjach cechu.

Troszczyły się też o zbawienie dusz i kult zmarłych. W 1610 roku cechy rzeźników, foluszniczków, szewców, zdunów, kołodziejów, bednarzy, polspolity [skupiał rzemieślników różnych specjalności – przyp. E.S.], kowali, ślusarzy, tkaczy i kuśnierzy odprawiały „starym zwyczajem” trzy razy w kwartale *Requiem* za swoich zmarłych członków¹²⁹.

Także niektóre działania bractw były kultywowane przez stowarzyszenia rzemieślników. Przykładem może być cech szewców, który jeszcze

¹²⁴ P. S c h u l z, *Statut cechu krawieckiego w Gostyniu z r. 1538*, „Kronika Gostyńska” 1937, nr 11, s. 173.

¹²⁵ AAP, AV 21, s. 457a.

¹²⁶ S. S z y m a n s k i, *Kult N. Marji Panny w dawnym Gostyniu i jego pamiątki*, „Kronika Gostyńska” 1931, t. 3, nr 2, s. 45.

¹²⁷ AAP, AV 21, s. 452b.

¹²⁸ S. S z y m a n s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 48, s. 191; t e n ż e, *Niepokalanie Poczęta w nabożeństwie gostynian (1698-1867)*, „Wiadomości Parafialne” 1930, nr 49, s. 165.

¹²⁹ R. R y b a c k i, *Zapis wizytacji kościoła farnego w Gostyniu przeprowadzonej w roku 1610*, „Rocznik Gostyński” 2017, nr 4, s. 196.

w okresie międzywojennym zamawiał uroczystą mszę świętą ku czci św. Barbary, mimo iż nie jest ona patronką tego cechu¹³⁰.

Cechy różniły się od bractw religijnych strukturą wewnętrzną, a przede wszystkim celem działania. Ich podstawowym zadaniem była produkcja rzemieślnicza, a nie szerzenie kultu religijnego. Mimo to w wielu działaniach przypominały konfraternie wyznaniowe.

Zagadnienie udziału cechów w życiu religijnym Gostynia wykracza jednak poza ramy niniejszego szkicu i wymaga odrębnego opracowania.

Zakończenie

Istniejące w Gostyniu przy kościele farnym św. Małgorzaty bractwa religijne odegrały znaczącą rolę w rozwijaniu życia religijnego i społecznego nie tylko wiernych parafii, ale także mieszkańców miasta. Uświetniając nabożeństwa i inne uroczystości kościelne, opiekując się ołtarzami i wzbogacając wyposażenie fary, konfraternie troszczyły się o kościół i stanowiły elitę religijną parafii, która w dużej mierze oddziaływała na wychowanie i funkcjonowanie społeczności lokalnej. Praktyki religijne takie jak: wspólne modlitwy, udział w mszach świętych, procesjach, liczne odpusty, pamięć o zmarłych współbraciach oraz opieka i pomoc materialna ubogim nie tylko w ramach wspólnoty, przyczyniły się do kształtowania właściwych postaw moralnych członków gostyńskich stowarzyszeń, ale jednocześnie wpływały również na zmianę obyczajowości większości miejscowej ludności i poprawę pozytywnych relacji między ludźmi.

Spółeczność lokalna aktywnie uczestniczyła w życiu Konfraterni. Gostyńskie bractwa reprezentowały odmienne typy pobożności, co sprawiło, że każdy mógł znaleźć dla siebie odpowiednią formę pogłębiania życia duchowego lub pole do działalności społeczno-charytatywnej. Stowarzyszenia działające przy farze tworzyli przede wszystkim mieszczanie, a nieliczni przedstawiciele szlachty zazwyczaj byli ich fundatorami i protektorami. Głównym celem wstępowania do wspólnot religijnych była możliwość zapewnienia sobie zbawienia duszy. Poszczególnym członkom bractw przyświecały także inne cele. Bogaty patrycjat poszukiwał w nich nie tylko przeżyć religijnych, ale także potwierdzenia i umocnienia swojej pozycji społecznej, często przez sprawowanie najwyższych funkcji we władzach stowarzyszenia. Biedniejsi członkowie wspólnot liczyli na godny pochówek i zapisanie się w pamięci potomnych przez wspomnianie ich w czasie modlitw i brackich mszy. Udział w konfraterniach był też formą spędzania czasu wol-

¹³⁰ Patronami cechu szewców byli św. Kryspin i św. Kryspinian, których obraz znajdował się w górnej części ołtarza św. Barbary. Zob. S. S z y m a Ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 48, s. 191.

nego, a spotkania te stawały się również miejscem wymiany poglądów na interesujące uczestników zagadnienia nie tylko natury religijnej.

Bractwa powiązane były też z władzami miasta. W wielu z nich w zarządzie zasiadali najbogatsi mieszkańcy sprawujący różne funkcje w życiu politycznym Gostynia. Świadczyło to o prestiżu, jakim cieszyły się te organizacje wśród społeczności lokalnej.

O popularności i sile oddziaływania gostyńskich konfraterni świadczy fakt odprawiania wprowadzonych przez nie nabożeństw wiele lat po ich rozwiązaniu. Przykładem jest sobotnia msza ku czci św. Anny odprawiana w kaplicy pod wezwaniem tej świętej oraz nabożeństwo ku czci św. Barbary. Były one popularne jeszcze w okresie międzywojennym¹³¹.

Na podstawie analizy dostępnego materiału archiwalnego można ustalić liczbę bractw działających przy gostyńskiej farze oraz pewne dane dotyczące ich organizacji i działalności. Z powodu braku szczegółowych źródeł, a zwłaszcza ksiąg brackich, trudno jednak dokładnie określić poziom ich zaangażowania w ożywienie życia wspólnoty parafialnej oraz szczegółowy charakter ich działalności społecznej, charytatywnej czy kulturalnej. Niniejszy artykuł jest jedynie zarysem problematyki dotyczącej dziejów bractw religijnych działających przy gostyńskiej farze. Szczegółowe opracowanie tego tematu wymaga dalszych studiów i dokładniejszych badań.

¹³¹ *Anno XI 1529*, „Wiadomości Parafialne” 1929, nr 7; S. S z y m a Ń s k i, *Cześć św. Barbary męczenniczki...*, nr 48, s. 191.